

دکتر حشمت الله طبیبی

(۱)

اهل حق

اگر از تو پیرسند کجا بیاییم سر خدا! رایگو :
در دالاهو یعنی قلب کردستان ذر کوههای زاگرس
اهل حق نامی است بر شعبه‌ای از غلاة «شبهه افراطی» یعنی آنها که
در باره علی غلو کرده اودا بمقام الوهیت بالا برده‌اند. بعضی از غلاة گفته‌اند
«باری تعالی ظاهر میشود در صورت خلق و انتقال میکند از صورتی بصورتی و کمال
صورتش علی است و چون بر آن معرفت حاصل کند تکلیف از آن ساقط
میشود». (۱)

اول کسی در باره علی غلو کرده عبدالله بن سبا بود که در زمان حیات آنحضرت
میگفت :

تو خدائی! میگویند او یهودی مسلمان شده بود ، قبل از مسلمان شدن
در شان یوشع بن نون وصی موسی نیز همین بقال را داشت . بزعم او «علی مقتول
نگشته و در وجود آنحضرت جزوی از اجزاء الهی موجود است ، او میگفت: علی
به آسمان رفته برابر هاهمگردد ، بعد آوای اوست و برق تازیانه او ، وزود
باشد که فرود آید و جهانیان را بمذلت شرف دارد ، و جهان را بدمال مملو
گرداند». (۲)

(۱) طرائق الحقایق جلد دوم چاپ سنگی س ۱۰۹ سال ۱۳۱۸
(۲) العالم و النحل ترجمه فارسی صدر ترکیه اسفهان چاپ علمی
س ۱۸۸.

پیروان اهل حق خود را وابسته به تشیع می‌دانند و به‌نام شیعه (اثنی عشری) اعتقاد دارند. (۱)

اساس مذهب یا سبک آن‌ها «پیروان» است از آراء و عقاید مذهبی که تحت تأثیر افکار زرتشتی - یهودی - مسیحی و مانوی با افکار و فلسفه غلاة درهم آمیخته و شکل خاصی بخود گرفته که آن را از سایر مذاهب اسلامی جدا کرده است. (۲)

در دسته‌بندی دین اهل حق اجزای اصلی یعنی زرتشت «پندار نیک» ، کفزار نیک، کردار نیک» از قرابض است که در یک بیت از کلام «سرا انجام» کتاب مقدس آنها به‌گوشی که در خلاصه شده:

« یاری یاز پیون . باوری و ... »

«باکی و راستی ، نیستی و آ» (۳)

اما نشانه بارز تشیع در این سبک اعتقاد به وجود علی است . این اعتقاد از سورت متعارف خارج شده ، بدرجه غلو رسیده است . اعتقاد دیگر آنان که با واسطه از مذاهب عذبی اخذ شده قبول اصل تناسخ است . در باره آفرینش نیز فلسفه خاص دارند . شرایط و اقرار اصل دین آنها و اعتقاد به وجودهای مقدسی مانند هفت تن - هفت دان - چهل تن و غیره از عمده عقاید این فرقه است .

کتاب «مقدس اهل حق» مانند سرود های زرتشت منقول است و کلام

(۱) نور علی الهی در برهان الحق ص ۱۰ می‌نویسد: «اهل حق ائمه عذبی را حضرت علی (ع) و یازده فرزانش (از امام حسن تا محمد مهدی) میدانند و دارای مذهب شیعه اثنی عشری جعفری هستند» .

(۲) می‌نویسد: «معتقد است مذهب اهل حق روی عقیده غلاة شیعه بنا شده و با مذهب تناسخ و تصوف آمیخته و بشکل آئین مخصوصی ظهور کرده

است .» Encyclopedie de L, Islam .

(۳) یاری چهار چیز است بجای آورید

باکی و راستی ، نیستی و یاری

سرانجام یا کلام خزانه نام دارد. عبادت را نیاز میگویند. کلام هنگام نیاز با آهنگ خاصی همراه با طنبور خوانده میشود. کلامها با گویش کردی گورانی سروده شده‌اند.

طوایف اهل حق بنام‌های مختلف: اهل حق، اهل سر، یارسان، نصیری (۱) اهل طایفه و علی‌اللهی (۲) معروف میباشند و از نشانه‌های خاص آنها داشتن شارب است یعنی موی سبیل خود را نمی‌زنند تا بلند شود و لب بالا را بپوشاند. آنها شارب را معرف مسلك حقیقت میدانند و معتقدند شاه ولایت علی نیز

(۱) نصیری به معتقدند که در امام علی جزوی الهی هست و قوتی ربانی نقطه با آنکه حضرت است که الله بصورت او ظاهر شده و خلق بهر دست او فرمود و بلسان او امر فرمود و از اینجا گفتند که امام المتمدین بیشتر از خلق سموات موجود بود، ترجمه الملل و النحل ص ۱۴۸

(۲) پرفسور مینورسکی در مقاله اهل حق که در دایرة المعارف اسلامی یزبان فرانسه چاپ شده لقب علی‌اللهی را برای پیروان اهل حق صحیح نمیداند. نورعلی الهی نیز در برهان الحق در رد انتساب این نام به طوایف اهل حق می‌نویسد:

« گروهی ساده لوح اهل حق بعلت بی‌الطاعی از مبانی عقاید خود و معاشرت و همسایگی با فرق مختلفه دیگر (مانند علی‌اللهی‌ها و غیره) بدون اینکه خودشان هم متوجه شده باشند اختلاط و امتزاج و انحراف مهمی در اساس مسلکشان بوجود آمده است مثلاً شاید بعضی‌ها خود را علی‌اللهی میدانند برهان الحق ص ۲. » . ایضاً در ص ۱۵۵ می‌نویسد:

« چون در افواه عموم شهرت دارد گروه اهل حق علی‌اللهی هستند. حاشا و کلا، چنین تصویری در اصل باطل است. » .

و اما علی‌اللهی‌ها: بقول نویسنده جغرافیای تاریخی و تاریخ لرستان ص ۷۲ « پابره‌ن هائی با بشره تیره، موهای بلند و سبیل‌های پر پشت که اغلب لب بالا را ناپدید ساخته. می‌بینیم که کارهای شگفت از آنها به وقوع می‌پیوندد و عقاید

علی نیز شارب خود را نمیزده است و زدن شارب را گناهی بزرگ میدانند . در علل ظهور مسلک اهل حق و همانند های آن این نکته قابل توجه است که غالب فرق دینی که در ایران بعد از اسلام ظهور کرده و پیروان آنها روستائیان و کوه نشینان بوده اند علاوه بر بدعت دینی منظور و مقصود نهایی دیگری داشته اند و آن احیای آئین ایران قدیم و حفظ سنت و رسوم نیاکان

و زندگی اینان از جمله غرایب دنیاست . این مردم از پیروان فرقه علی الهی بشمار آمده و مشعشعیان نیز گفته شده اند . از معتقدات خاص علی الهی های لرستان اینکه « درمقابل « جلد سرخ » طوایفك شیعی ، مؤمن به قرآن « جلد زرد » خود بوده می گویند : آن جلد سرخ که عثمان تدوین نمود کلام الله واقعی نیست و قرآن اصلی در دست ماست . در مورد این قرآن پا را فراتر گذاشته و افسانه های دارند که در آن ادعا شده : هر برگ این کتاب هفت من و تمام آن نیز هفت من است . این دسته اعتقاد دارند خدا هر زمانی در کالبد شخصی از افراد بشر جای میگیرد ، لذا طی ادوار مختلف خدایان گوناگون داشته اند و خواهند داشت . شرط اصلی خدا شدن نزد اینان این است که: اولاً از خاندان مشعشع باشد ، ثانیاً بتواند شه شیر سرسلسله این خاندان را از غلاف بیرون کشد تا مقام پیشوائی را احراز کند . علی الهی های لرستان « مجالس بزم و سروری دارند و چون شرب شراب را حرام نمی دانند ، جشن هایی توأم با باده خواری ، بر پا می کنند و شیخ و شاب از می ناب سر مست می گردند . اعیاد بزرگشان از هیجدهم دیماه و اغلب در شبهای مهتاب شروع می شود . و جمعاً هفت عید دارند... این مجالس با شرک تزن و مرد تشکیل میگردد و هر سال جشنی همگانی دارند که به منزله فیستیوالی از تیره های مختلف علی الهی است . جشن مذکور با حضور مردان و زنان قبایل و پیرامون توده های سربلک کشیده آتش ، صورت میگیرد و مکان آن در بلند ترین نقاط آن ناحیه است . آنان با خواندن اورادی فریاد زنان ، کف بر لب آورده و نام علی را بر زیر لب یا با صدای بلند تکرار می کنند و شعله های آتش را بدهان فرو می برند ... عشق اینان به علی روحانی و خلل ناپذیر است . ، جغرافیای تاریخی و تاریخ لرستان ص ۷۸

خود بوده است و چه بسا ظهور این فرق بمنزله مقاومت در برابر بیگانگان و متجاوزین نیز بوده باشد .

اما «بر حسب سنت خود» پیروان حقیقت «این مذهب دنباله نوعی احساس ژرف مذهبی است که از عهد پیشین در میان خواص شیعیان ادیان کهن بطور سری موجود بوده و سینه بسینه از سلف به خلف میرسیده است . و نیز دنباله همان اصولی است که شاه مردان حق ، علی بن ابی طالب به سلمان و بعده ای از یاران نزدیک خود پیاموخت » . (۱)

در ایجاد اصول عقاید اهل حق عوامل اجتماعی بسیاری که از تاریخ اجتماعی و سیاسی ایران منفک نیست مؤثر بوده است ، عقیده بوجود «سرداران نورانی» و «سرداران ظلمانی» که بدون شك بازمانده قدیمترین عقیده ایرانی جنگ بین خیر و شر میباشد چیزی جز بر خورد آراء طرفداران حقیقت جوی علی «سرداران نورانی» با یاران ریزه خوار معاویه «سرداران ظلمانی» نیست . « که این عشت سردار نورانیند » « برابر ابا هشت ظلمانیند » (۲)

این تضاد و جنگ بین حق و باطل که در تاریخ شیعه بصورت طرفداری از آل علی و دشمنی با آل معاویه جلوه گر است ، در هر دو روزمان بشکلی نمودار گردیده ، قیام ابو مسلم از خراسان ، یعقوب از سیستان ، آل بویه از طبرستان ، بابک از آذربایجان ، بر خورد آراء فلسفی اشعری و معتزلی نهضت اسماعیلی ، بالاخره جنبش شیعیگری صفوی همه و همه جلوه ای است از این تضاد .

در عقاید اهل حق این تضاد پیکار میان گروندگان علی و ریزه خواران معاویه است که بصورت وجود « هزار و یک جامه » یا « هزار و یک منظر حقیقت » در دوره و عصری تا نصرت حق و شکست غائی باطل ادامه دارد .

(۱) شاهنامه حقیقت ، مقدمه بقلم دکتر محمد مکرری تهران ۱۳۴۵

(۲) شاهنامه حقیقت ص ۲۱۵ - ۲۰۹

۳- « که چون دراز جملگی نیک و بد
 « بهر یک هزار و یکی جامه را
 « که نیک و بدان همچو لیل و نهار
 « که تا ختم گردد هزار از شمار
 « کسی تا هزار نسازد تمام
 « مقدر چنان بد با مر احد
 « ببوشند تا حشر خود کامه را
 « بگردند با هم بهر روزگار
 « شود لیل معدوم ، روز آشکار
 « نبیند و سال بقا را مقام
 « شاهنامه حقیقت ص ۱۷۷ به بعد

مراکز اهل حق

مرکز اصلی طوایف اهل حق تا قرن هفتم هجری « چهارده میلادی » در لرستان بود ، سپس مرکزیت به مناطق غربی کردستان « کرمانشاهان » منتقل گردید . (۱)

امروز تمام طوایف کرد گوران و قلیخانی و اکثریت طوایف سنجابی و يك قسمت از طایفه کلهر و زنگنه و ایلات عثمانه‌وند و جلاله‌وند از ایلات کرمانشاهان و در شهرهای غربی، ایران قصر شیرین، سر پل ، کردند، صحنه، هلیلان از اهل حق اند .

در لرستان در مناطق دلفان و پشتکو در میان ایلات لکستان و سکوند سکونت دارند . در ایالات دیگر ایران در تبریز « محله چرنداب » و دهکده ایلیخچی (۲) و در مراغه و حوالی قزوین و تهران « هشتگرد و ورامین » و در شمال کلاردشت از پیروان اهل حق یافت میشود .

در خارج از مرزهای سیاسی ایران بعضی از طوایف کرد عراق عرب و در شهرهای سلیمانیه ، کرکوک ، موصل ، خانیقین و بعضی طوایف کرد ساکن ترکیه از اهل حق اند .

پیروان اهل حق اغلب در گروههای اجتماعی چادر نشین **Nomade** ده نشین **Sédentaire** و در گروههای صنعت گران شهری **Artisan** دیده میشود .

ژوئیه گاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

(۱) *L'ésotérisme Kurde* ص ۹

(۲) نگاه کنید به ایلیخچی نوشته غلامحسین ساعدی از انتشارات مؤسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی